

UDK: 347.61764
izvorni znanstveni rad
primljen 30. siječnja 2004.

Mr. sc. Željko Galić,
asistent Pravnog fakulteta u Mostaru

OBITELJSKOPRAVNI ASPEKTI RAVNOPRAVNOSTI SPOLOVA - IZVORIŠTA, STANJE I DVOJBE

Jednakopravnost, odnosno ravnopravnost spolova sastavni je dio sveukupno dosegnutih ljudskih prava i sloboda. Suvremeni razvitak modernoga društva posebice je aktualizirao ulogu žene u novim obiteljskim i društvenim uvjetima.

U radu je autor iznio međunarodna i domaća politička i pravna izvorišta koja oblikuju i uređuju kompleksnu i dinamičnu materiju odnosa, odnosno ravnopravnosti spolova. Posebice je naveo zanimljive pravne i socijalne momente obiteljske i društvene uloge žene, te istaknuo dvojbe o modernim tendencijama i njihovoj pozadini kao i mogućim učincima na primarnu i izvornu ulogu žene u obitelji i društvu u cjelini.

Ključne riječi: ljudska prava, spol, ravnopravnost spolova, poslanje žene, obiteljskopravna zaštita žene.

I. UVOD

U poznatoj nam ljudskoj povijesti postojala su i još uvijek postoje tri poglavita izvora nejednakosti: rasa, spol i socijalna klasa. U novijoj literaturi stajalište koje opravdava nejednakost i diskriminaciju koja proistječe iz spola naziva se "seksizam", a ono svoje opravdanje diskriminacije zbog spola ima u uvjerenju da je jedan spol superiorniji od drugoga.

Nema zdrave, pravedne ni prosperitetne ljudske zajednice (ili čovječanstva u cjelini) bez shvaćanja i stvarnog prihvaćanja temeljne istine o čovjeku: jednakog osobnog dostojanstva žene s muškarcem, koja se izražava jednakovrijednošću.

Tijekom povijesti, kao težnja osnaženja i zaštite čovjeka, pojavila se kategorija posebnih prava koja se vežu za sva ljudska bića i koja im pripadaju samom činjenicom da egzistiraju kao takva ("ljudska prava"). Ta prava su povijesna, etička i juridička kategorija i pomoću njih se izražava dostojanstvo osobe. U okrilju tih i takvih prava jednakovrijednost muškarca i žene izražava se pojmom "ravnopravnost spolova". Dug je povijesni put ljudskih nastojanja da ta postavka uđe u društvena pravila, a dugo su bile aktualne i rasprave o ispravnosti pojma "ljudskih prava žena", koja obuhvaćaju bitna područja ljudske stvarnosti: zdravlje, spolnost i prokreaciju, bračni i obiteljski život, rad, gospodarstvo, politiku, religiju.¹

¹ Vidi: V. Valjan, *Moral spolnosti, braka i obitelji*, Sarajevo, 2002., str. 155.

Najizravniji odraz načela ravnopravnosti spolova ogleda se u sveukupnom položaju žene u društvu: ponajprije u obitelji, svim segmentima društva te na razini međunarodne zajednice. U današnjim uvjetima sveobuhvatnog napretka ljudskog društva kontinuiran razvitak demokracije u građanskim društvima neminovno osnažuje ljudska prava i građanske slobode u svim segmentima i razinama. Rezultat toga je utvrđivanje načela i pravila suvremenog života koja se, polako ali sigurno, pretaču u pravne norme, načela postupanja, institucionalne odnose, svakodnevni život.

Ako kroz povijest pratimo razvitak kakvoće ljudskih odnosa, onda je svakako važan i odnos ljudskih spolova: žene i muškarca. Spol se definira kao "skup anatomskih, fizioloških i psiholoških obilježja ili svojstava po kojima među jedinkama jedne te iste vrste razlikujemo mužjake od ženki";² odnosno "ukupnost fizioloških i psiholoških obilježja po kojima se razlikuju muškarac i žena".³ Kompletnije definicije prožete etikom prave razliku između spola i roda. Pod pojmom "roda" podrazumijevaju se vidici psihološki, društveni i kulturalni ženskosti/mušкости, a pod pojmom "spol" biološki i anatomski. Temeljem takvog razgraničenja, pod pojmom spola trebalo bi govoriti o "muškom/ženskom stanju čovjeka", a pod pojmom roda o "muškosti/ženskosti".⁴ Zanimljiva su i stajališta po kojima "riječi muško-žensko ne smiju se shvaćati isključivo biološki" ... "Muški emitira životnu snagu ... Ženski je nositelj života", ... Čak i ako prijeđemo na plan spolnosti, očito je da muškarac i žena nisu ni potpuno muški ni potpuno ženski."⁵

Stanje podređenosti i manje vrijednosti žene nasuprot muškarca u zapadnoj filozofskoj misli uvjetovano je ponajprije utjecajem starogrčkog filozofa Aristotela. Po njemu žena je nešto manjkavo, to je spriječeni muškarac.⁶ Možemo kazati da je na tom tragu na određeni način bio i kršćanski apostol sv. Pavao iz Tarza.⁷ Iako njegova gledišta treba staviti u kontekst sveukupnih prilika onoga doba, te kao izraz čovjeka koji je bio baštinik opće helenističke naobrazbe, rimskoga građanskog prava, tradicionalnog farijejskog odgoja, nesumnjivo je da su ta gledišta tumačena kao kočnica jednakopravnosti žene u cijelom zapadnom društvu.

Obilježje XX. stoljeća u liberalnim društvima je i širenje ženskih pokreta, kao "reakcija na nedostatak poštovanja na koje ima pravo svaka žena".⁸ Danas smo ipak svjedoci globalnih svjetskih kretanja koja u odnose spolova unose sve više jednakosti, osobe se združuju slobodno i iz ljubavi, a obiteljski i društveni život prožet je uvjerenjem o jednakoj vrijednosti spolova.⁹

² *Opća enciklopedija JLZ*, Zagreb, 1981, Svezak 7, str. 595.

³ *Rječnik hrvatskoga jezika*, Treće, prošireno izdanje, Zagreb, 1998., str. 1091.

⁴ V.Valjan, nav. dj., str. 136.

⁵ J. Chevalier-A.Gheerbrant, *Rječnik simbola*, četvrto prošireno izdanje, Zagreb, 1994., str. 420.

⁶ Neki suvremeni feministički pokreti traže uzročnu svezu između odnosa tradicijskih zapadnih društava prema ženama i patrijarhalnog sustava židovstva iz najranijih vremena. Međutim drukčija mišljenja tvrde da, iako u biblijsko doba žene nisu imale uloge u javnom životu, priče i zakonodavni dijelovi Biblije odražavaju, ali sigurno ne i preporučuju, podređeni položaj žene. (Usp. H.S.Kushner, *Živjeti! Kako žive i misle Židovi*, Zagreb, 1997, str. 46. i 47.)

⁷ "...žene neka na sastancima šute! Njima se ne dopušta govoriti, već neka se pokoravaju kako im Zakon propisuje. Ako žele što naučiti, neka kod kuće pitaju svoje muževe, jer ne dolikuje ženi da govori na sastanku" (1. Kor. 14,34-35); Izvor: Biblija, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1980., str. 1085.

⁸ Ivan Pavao II, *Autobiografija*, Zagreb, 2003., str. 159.

⁹ Usp. R. Thefy, *Obitelj u suvremenom društvu*, Seksološke studije, Zagreb, 1982., str. 69. i 70.

II. MEĐUNARODNI PRAVNI IZVORI

Sveukupna slojevitost i dinamika društvenog života uvjetovali su da se u suvremenoj međunarodnoj zajednici formiraju načelna shvaćanja i ciljevi koje treba, uz pomoć pravne znanosti i prakse, državnih instrumenata i drugih mehanizama pretočiti u život. Na temelju povijesnih tokova, sustavnog izučavanja i vrednovanja spolova u ljudskoj zajednici, iskristaliziralo se stajalište o potrebi uspostave ravnopravnosti spolova – kroz ukidanje i otklanjanje svakog uskraćivanja ili ograničavanja određenih prava ženama, a koja su priznata muškarcima. Sama činjenica da su se na svjetskoj razini spoznali i priznali naslijeđeni tradicionalno-konzervativni i patrijarhalno-običajni odnosi, te da se osjetila i izrazila jasna volja za uspostavom novih odnosa u obitelji, društvu i međunarodnoj zajednici, jasno govori da je neravnopravnost žena, barem deklarativno i formalno-pravno, problem za koji se želi da postane stvar prošlosti.

Već u američkoj *Deklaraciji o nezavisnosti* (1776.) navedeno da su "svi ljudi stvoreni jednaki", a u francuskoj *Deklaraciji o pravima čovjeka i građanina* (1789.) proklamirano je da se "ljudi rađaju i žive slobodni i jednaki u pravima".

Iako Opća deklaracija Ujedinjenih naroda o pravima čovjeka¹⁰ (1948.) ističe da "... sva ljudska bića rađaju se slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima", ona nije u potpunosti pravedna prema ženi. U tom smislu je značajan pomak naprijed *Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena* (1981.), kojom se značenje ljudskih prava potpunije proteže na puninu ženskog stanja.¹¹

Nakon II. svjetskog rata stvaran je i definiran sustav međunarodnopravnih načela, mjerila i standarda kojima se štiti žena kao subjekt prava u svim segmentima društvenog života, uz nastojanje ostvarenja pune ravnopravnosti žene i muškarca.

1946. godine Gospodarsko i socijalno vijeće organizacije Ujedinjenih naroda utemeljilo je Komisiju za položaj žena čija je zadaća pripremanje preporuka i izvješća. Vijeću te pridonijeti promicanju prava žena na svim područjima.

Temeljne odredbe *Povelje UN* (1945.) ističu jednaka prava muškaraca i žena, dostojanstvo i vrijednost ljudske osobe, te na potrebu korištenja svih međunarodnih mehanizama za gospodarski i društveni napredak svih ljudi.

Opća deklaracija o pravima čovjeka ističe načelo da se sva ljudska bića rađaju slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima.

Konvencija o političkim pravima žena (1952.) je prvi međunarodni ugovor kojim se primjenjuju načela *Povelje UN* o jednakim pravima žena i muškaraca.¹²

¹⁰ Međunarodno-pravno uređivanje položaja žena poglavito je izraženo u okviru organizacije Ujedinjenih naroda. Međutim, ovo pitanje je tretirano i prije, posebice početkom XX. stoljeća u pojedinim Haškim konvencijama o sukobu nacionalnih (državnih) zakona koji uređuju brak i rastavu. Nakon I. svjetskog rata položaj žena bila je tema na nekoliko međunarodnih konferencija, a građanska i politička prava žena razmatrana su na skupu Regionalne organizacije američkih država. Već 1937. godine Liga naroda počela je izrađivati studije o pravnom položaju žena koristeći se materijalima zemalja članica.

¹¹ Ova konvencija (skraćeno CEDAW) diskriminaciju žena definira kao "svako razlikovanje, isključenje ili ograničenje po spolu" (Pobliže: T. Buergenthal, *Međunarodna ljudska prava u sažetom obliku*, Sarajevo, 1998., str. 50.-53.

¹² "Žene će imati pravo glasanja na svim izborima pod istim uvjetima kao muškarci, bez ikakve diskriminacije (članak 1. Konvencije).

"Žene će moći biti birane u sva javna izabrana tijela koja su utvrđena nacionalnim zakonom pod istim uvjetima kao muškarci, bez ikakve diskriminacije (članak 2. Konvencije).

"Žene će imati pravo obavljati javnu službu i sve javne funkcije urađene zakonom pod istim uvjetima kao i muškarci, bez ikakve diskriminacije (članak 2. Konvencije)

Deklaracija o ukidanju diskriminacije žena iz 1967. godine je jedan od temeljnih akata UN kojim se zabranjuje diskriminacija na temelju spola.

Konvencija protiv diskriminacije u obrazovanju (UNESCO) ističe zabranu bilo kakvog razlikovanja, isključivanja, ograničavanja ili davanja prednosti na razlici spolova. Ova Konvencija ističe da je diskriminacija uobičajeno postupanje prema ženi koje se temelji na ideji o njezinom podređenom položaju u odnosu na muškarce. Deklaracija predviđa instrumente međunarodnog prava za formiranje javnog mnijenja, te za usmjerenje i usklađivanje napora svih naroda u svrhu potpunog iskorjenjivanja predrasuda i ukidanja diskriminacije žena.

Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije prema ženama (1979.) konkretizira općeprihvaćeno načelo jednakosti i ravnopravnosti muškaraca i žena u svim segmentima društvenih odnosa.

1993. godine Opća skupština UN-a usvojila je *Deklaraciju o eliminiranju nasilja nad ženama*, a na 3. Europskoj ministarskoj konferenciji o jednakosti muškaraca i žena (Rim, 1993.) usvojena je *Deklaracija o politici suprotstavljanja nasilju prema ženama u demokratskoj Europi*.¹³

Usvajanjem *Milenijske deklaracije* u rujnu 2000. godine od strane 189 članica UN fokusirani su trenutno najvažniji problemi na svjetskoj razini, te predviđene konkretne mjere za postizanje napretka u razvoju, upravljanju, miru, sigurnosti i ljudskim pravima. Postavljeni su i određeni ciljevi, a među njima i promicanje jednakosti spolova i poštovanja ženama.

III. DRŽAVNOPRAVNI I USTAVNI IZVORI RAVNOPRAVNOSTI SPOLOVA

Jedan od prvih i značajnijih koraka k osamostaljenju Bosne i Hercegovine svakako je i Odluka o prihvatanju međunarodnih akata Vlade SR BiH,¹⁴ čija točka I glasi:

"Vlada Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine u ime Bosne i Hercegovine prihvaća i obvezuje se da će dosljedno provoditi:

1. Povelju Ujedinjenih naroda,
2. Završni akt iz Helsinkija,
3. Parišku povelju,
4. Opću deklaraciju o pravima čovjeka,
5. Međunarodni sporazum o građanskim i političkim pravima i sve druge međunarodne akte kojima se jamče ljudska prava i slobode".

Ovakvom odredbom u navedenoj Odluci Bosna i Hercegovina je izrazila želju postati samostalna i suverena država članica Ujedinjenih naroda, ali i nastojanje da stalno prihvaća i provodi međunarodne akte kojima se jamče ljudska prava i slobode.¹⁵

Bosna i Hercegovina je preuzela savezni Zakon o zaključivanju i izvršavanju međunarodnih ugovora (Službeni list SFRJ, broj 5/78, 2/89 i 47/89) i savezne zakone koji se

¹³ Podrobnije: V. Kazazić, *Diskriminacija i nasilje nad ženama – međunarodni standardi ljudskih prava i bosanskohercegovačko zakonodavstvo*, Zbornik radova Pravnog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, 2002., br. XV, str. 127. - 135.

¹⁴ Vidi Službeni list SR BiH, broj 1/92 od 8. siječnja 1992. godine.

¹⁵ O tome podrobnije: M. Lasić, *Daytonski sporazum i ljudska prava*, Publikacija s okruglog stola: Jačanje parlamentarne uloge u zaštiti ljudskih prava u BiH, Sarajevo, 2002., str. 175. - 205.

odnose na ratifikaciju međunarodnih ugovora i sporazuma¹⁶. Tako je Bosna i Hercegovina iskazala spremnost da je se smatra (nakon izvršene notifikacije o sukcesiji, prihvatanju ili pristupanju) članicom konvencija i bilateralnih međunarodnih sporazuma koje je ratificirala ili zaključila bivša Jugoslavija¹⁷.

Ustav Bosne i Hercegovine je Aneks 4 Općeg okvirnog sporazuma¹⁸ za mir u Bosni i Hercegovini, koji je dogovoren u Daytonu, Ohio, USA, od 1. do 21. studenoga 1995. godine, a stupio je na snagu 14. prosinca 1995. godine potpisivanjem u Parizu, Francuska. Opći okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini sa svojih 11 aneksa u svakodnevnoj konverziji poznatiji je kao Daytonski mirovni sporazum. Tako npr. Aneks 6. Općeg okvirnog sporazuma uređuje ljudska prava i u njemu su nabrojene konvencije, povelje i drugi dokumenti koji jamče primjenu tih prava.

Razvidno je da sa stajališta primjene i zaštite ljudskih prava Ustav Bosne i Hercegovine¹⁹ već u Preambuli (alineja 1.) izrijeком naglašava da se on donosi "na temelju poštivanja ljudskog dostojanstva, slobode i jednakosti", a u članku II. stavku 2. uređuje da se u Bosni i Hercegovini izravno primjenjuju prava i slobode zajamčene Europskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda kao i njezinim protokolima, te imaju prednost nad svim drugim zakonima.

Odredbom članka II. stavka 3. poimenično su u Popisu prava navedena ljudska prava i temeljne slobode,²⁰ a u stavku 4. istoga članka propisano je da "Uživanje prava i sloboda, predviđenih ovim člankom ili u međunarodnim sporazumima navedenim u Aneksu I. ovoga Ustava, osigurano je za sve osobe u Bosni i Hercegovini bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi kao što je spol, rasa, boja, jezik, vjera, političko i drugo uvjerenje, nacionalno ili društveno podrijetlo, vezivanje za neku nacionalnu manjinu, imovinu, rođenje ili drugi status.

Aneksom I. Ustava navedeni su dodatni sporazumi o ljudskim pravima koji će se primjenjivati u Bosni i Hercegovini (tako npr. *Konvencija o državljanstvu udatih žena* (1957.) Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (1966.) i *Opcioni protokoli* (1966. i 1989.) i *Konvencija o uklanjanju svih oblika diskriminacije prema ženama* (1979.).

I *Ustav Federacije BiH*²¹ ističe obvezu osiguranja i zaštite najvećih standarda prava i sloboda. Tako članak II.A.1. Ustava navodi da se sva načela, prava i slobode utvrđene instrumentima navedenim u Dodatku ovog Ustava primjenjuju na cijelom teritoriju Bosne i Hercegovine, a poimenično su nabrojena posebna prava i slobode čiju će

¹⁶ Uredba sa zakonskom snagom o preuzimanju i primjenjivanju saveznih zakona koji se u Bosni i Hercegovini primjenjuju kao republički zakoni (Službeni list R BiH, br. 2/92; čl. 1., poglavlje I. razdjel 4., točka 6.).

¹⁷ Vidi: Pregled međunarodnih multilateralnih ugovora čija je članica, odnosno kojima je vezana Republika Bosna i Hercegovina nakon izvršene notifikacije o sukcesiji, prihvatanju ili pristupanju, Službeni list RBiH, broj 25/93.

¹⁸ Napominjemo da integralni tekst Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini sa svojim aneksima nije objavljen u službenom glasilu Bosne i Hercegovine a ni u službenim glasilima entiteta Bosne i Hercegovine.

¹⁹ Bitno obilježje Ustava Bosne i Hercegovine jest da je on poseban oblik nametnutog Ustava, jer se o njemu nisu izjašnjavala mjerodavna zakonodavna tijela Bosne i Hercegovine, a ni građani bilo kojim oblikom osobnog izjašnjavanja.

²⁰ Među njima su i pravo na privatni i obiteljski život, te pravo na ženidbu, udaju i osnivanje obitelji.

²¹ Ustav Federacije Bosne i Hercegovine, objavljen je u Službenim novinama Federacije BiH, br. 1/99, a do sada je doneseno ukupno još LXXXVI. Amandmana na taj Ustav.

primjenu osigurati Federacija BiH.²² U Dodatku su i navedeni dokumenti u kojima su utvrđeni međunarodno priznata prava i slobode a čiju će primjenu osigurati Federacija (npr. Opća deklaracija o ljudskim pravima, 1948; Europska konvencija o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda iz 1950. te Protokol uz nju; Konvencija o nacionalnosti udatih žena, 1957; Međunarodni ugovor o građanskim i političkim pravima iz 1966. i dodatni Opcionalni protokoli iz 1989; Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena, 1979.).

Na sličan način i *Ustav Republike Srpske*²³ uređuje da se "Ustavno uređenje Republike temelji na: garantiranju i zaštiti ljudskih sloboda i prava u skladu s međunarodnim standardima (čl. 5. al. 1.); te ističe da su građani "ravnopravni u slobodama, pravima i dužnostima, jednaki su pred zakonom i uživaju istu pravnu zaštitu bez obzira na rasu, pol, jezik nacionalnu pripadnost, vjeroispovijest, socijalno porijeklo, rođenje, obrazovanje, imovno stanje, političko i drugo uvjerenje, društveni položaj ili drugo osobno svojstvo".

IV. OBITELJSKOPRAVNI ASPEKTI PROBLEMA U MATERIJU VAŽNIJIH ZAKONA

Iako je Porodični zakon (u daljnjem tekstu: PZ)²⁴ gledano iz sadašnje trenutka donesen dosta davno, posebice imajući u vidu dinamiku društveno-političkih događanja u Bosni i Hercegovini, sveukupni razvitak svih područja znanosti i ljudskog društva u cjelini; on ipak, barem načelno i izrijekom sadrži odredbe o ravnopravnosti spolova u svim svojim dijelovima od kojih posebno ističemo: jednako pravo na sklapanje braka, na slobodan izbor bračnog druga i sklapanje braka samo po slobodnoj volji i uz potpunu suglasnost; jednaka prava i odgovornosti u braku i prigodom rastave²⁵; jednaka roditeljska prava i obveze u odnosu na djecu, bez obzira na bračni status, kao i da odlučuju o planiranju obitelji; jednaka osobna prava muža i žene (izbor obiteljskog imena, rada i zanimanja); prava u pogledu skrbništva; stjecanja, raspodjele, upravljanja, korištenja i otuđivanja imovine.

I uz postojanje navedenih sadržaja svakodnevnog život, pravna praksa i zakonska nedorečenost zahtijevaju fokusiranje nekih trenutaka obiteljskog života, sve u svjetlu razmatranja ravnopravnosti spolova:

1. Usprkos kategoričnih odredbi PZ-a da se "brak zasniva na slobodnoj odluci muškarca i žene da zaključe brak", i na "ravnopravnosti bračnih drugova" (čl. 6. st. 2.), svjedoci smo da i nakon donošenja ovog Zakona ima slučajeva kolektivne otmice djevojke iz njenog doma, sa sajmovi i sl., a što je rezultat naslijeđenog patrijarhalnog utjecaja i položaja žene u društvu,²⁶ i jasan primjer nasilnog puta ka sklapanju braka.

²² Čl.II.A.2. Ustava Federacije BiH.

²³ Vidi Službeni glasnik RS, broj 2/92; a u nekoliko navrata doneseni su i Amandmani I-XCII.

²⁴ PZ je objavljen u Službenom listu SR BiH broj 21/79. i 44/89. i važio je na cijelom prostoru Bosne i Hercegovine do donošenja Porodičnog zakona (za Republiku Srpsku) ("Službeni glasnik RS", broj 45/02.), nakon čega važi za prostor Federacije BiH i Brčko Distrikta BiH.

²⁵ Iako se PZ koristi terminom "razvod", u ovom se radu koristimo hrvatskim izrazom - "rastava", sukladno sadašnjem trenutku u BiH, kada se propisi na državnoj razini objavljuju i na hrvatskome jeziku.

²⁶ Usp. V. Čulinović-Konstatinović, *Otmica djevojke kao oblik kolektivnog i individualnog nasilja u obitelji*, Zbornik radova za međunarodni skup Nasilje u obitelji, Dubrovnik 1988, str. 165.

2. Još je prisutan utjecaj šerijatskog prava (među Bošnjacima islamske vjeroispovijesti) pri podjeli bračne imovine u slučaju rastave braka. Žena nema pravo na ravnopravnu raspodjelu imovine, niti na uzdržavanje.²⁷

3. U pogledu općeg brakorazvodnog uzroka iz PZ-a (teška i trajna poremećenost bračnih odnosa)²⁸ postoje stajališta koja se zalažu za uvođenje sustava krivnje, odnosno konkretnih i skrivljenih brakorazvodnih uzroka. Smatramo da ovakva stajališta imaju svoje opravdanje jer ponašanje u braku nije zanemariva činjenica za određivanje različitih prava i statusa bivših bračnih drugova nakon rastave braka,²⁹ posebno ako znamo da i nasilje (uglavnom nad ženama) često dovodi do prestanka braka³⁰.

4. PZ ne daje dovoljan dignitet institutu mirenja (ili posredovanja) bračnih drugova. Trebalo bi više angažirati centar za socijalni rad, i to onda kada strane odbijaju bilo kakav dogovor, posebno kad su ugroženi interesi djece i bračnog druga čiji se materijalni statut rastavom bitno pogoršava (u većini slučajeva to je žena). Osim toga, imajući u vidu praksu dugotrajnih parnica prije konačne podjele imovine, dobro bi bilo u novim zakonskim rješenjima proširiti krug pitanja o kojima se raspravlja u mirenju, jer bi se moglo i prije rastave braka dogovoriti o podjeli zajedničke imovine. To bi ponajprije odgovaralo ženi jer je u takvim situacijama muž većinom posjednik imovine.³¹

5. Glede roditeljske skrbi prema djeci zakonodavac bi trebao više staviti naglasak na institutu roditeljske odgovornosti u svrhu dobrobiti djece. Ukazan način života u okolnostima pogoršanih materijalno-socijalnih uvjeta zahtijevaju od roditelja savjesniju skrb o djeci, a za roditelje koji se nasilnički ponašaju prema djeci ili suprotnom spolu trebalo bi predvidjeti djelotvornije sankcije.

6. S obzirom na povećan broj rastava, bračnih i obiteljskih sporova, dobro bi bilo, u okolnostima aktualnih reformi pravosuđa u Bosni i Hercegovini, razmotriti opravdanost i mogućnost postojanja posebnih sudova za navedene sporove. Isto tako, nužno bi bilo više uključiti psihološke, pedagoške i socijalne aspekte stručne pomoći koja bi dobro došla svima, a ponajprije najslabijima u takvim postupcima – a to su ponajprije djeca, majke i supruge.

7. Postoje i rijetki slučajevi obiteljskopravne prakse kada su žene u povlaštenom položaju u odnosu na muškarce. Jedan od njih je kada mjerodavna tijela odlučuju o pitanjima koja se tiču djece i kada se roditelji često stavljaju u neravnopravan položaj (ograničavanje prava i obveza oca), posebno kada se radi o izvanbračnom djetetu.³²

²⁷ Detaljnije kod U. Habul, *Institut razvoda braka u suvremenim uvjetima s posebnim osvrtom na domaće pravo*, Disertacija, Sarajevo 2000, str. 93. i 94.

²⁸ Čl. 55. PZ-a glasi: "Bračni drug može tražiti razvod braka ako su bračni odnosi teško i trajno poremećeni, zbog čega je zajednički život postao nepodnošljiv."

²⁹ Npr. ako je jedan bračni drug svojim grubim i nasilnim ponašanjem doveo do prestanka zajedničkog života izglednim bi bilo očekivati da to treba imati utjecaja na raspodjelu imovine i prava prema zajedničkoj djeci. Glede prava na uzdržavanje određeno značenje takvom ponašanju dana je u odredbama čl. 241. i 242. PZ-a.

³⁰ Za neprihvatljiva ponašanja jednog bračnog druga kojima se narušava ili krši načelo ravnopravnosti nema sankcije osim pravne mogućnosti rastave braka – Usp. M. Alinčić, A. Bakarić – Abramović, D. Hrabar, D. Jakovac – Lozić, A. Korać, *Obiteljsko pravo*, Zagreb, 2001., str. 85.

³¹ Prednacrt Obiteljskog zakona Federacije Bosne i Hercegovine iz 2003. godine i u tom smislu predlaže određene novine. O nekima opširnije u: D. Jakovac – Lozić, *Postupak (obiteljskog) posredovanja u pravnom sustavu Federacije Bosne i Hercegovine – postojeće stanje i prijedlozi da lege ferenda*, Zbornik radova (Međunarodno savjetovanje) Aktualnosti građanskog i trgovačkog zakonodavstva i pravne prakse, Neum, 2003., str. 105.-128.

³² Vidi: N. Traljić, S. Bubić, *Porodično pravo*, Sarajevo, 1998, str. 100.

8. U svrhu zaštite žene, poglavito nezaposlene i bez osobnih primanja, trebalo bi novim zakonom propisati mogućnost ugovornog uređivanja imovinskih odnosa u braku jer bi to potaklo otvorenost i povjerenje među partnerima i smanjilo sukobe nakon eventualnog prestanka braka.³³

*Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini*³⁴ po prvi put od osamostaljenja promovira i štiti ravnopravnost spolova, jamči jednake mogućnosti svim građanima u javnoj i privatnoj sferi, te sprječava izravnu ili neizravnu diskriminaciju utemeljenu na spolu. Tako se, zakonskom razradom ustavnih odredaba o poštivanju ljudske jednakosti i uživanju prava i sloboda bez diskriminacije temeljem spola, Bosna i Hercegovina svrstala među demokratske države koje svoj poredak grade uz puno priznanje i promicanje ravnopravnosti žena i muškaraca, kao bitnog preduvjeta za održivi razvoj.³⁵

Zakon određuje da je diskriminacija na temelju spola svako pravno ili stvarno, izravno ili neizravno razlikovanje, privilegiranje, isključivanje ili ograničavanje utemeljeno na spolu zbog kojeg se pojedinkama/cima otežava ili negira priznanje, uživanje ili ostvarivanje ljudskih prava i sloboda u političkom, obrazovnom, gospodarskom, socijalnom, kulturnom, športskom, građanskom i svakom drugom području javnog života (čl. 3.).³⁶

Sa stajališta obiteljskopravne zaštite ravnopravnosti spolova zakonodavac zabranjuje sljedeću diskriminaciju na osnovi spola u radu i radnim odnosima:

- različit tretman zbog trudnoće, porođaja ili korištenja prava na porodni dopust, kao i različit tretman muškaraca i žena u svezi donošenja odluke o korištenju odsutnosti nakon rođenja djeteta;
- bilo koji nepovoljan tretman roditelja ili skrbnika u usklađivanju obveza iz obiteljskog i profesionalnog života;
- organiziranje posla, podjela zadataka, ili na drugi način određivanje uvjeta rada, otkazivanje radnoga odnosa, tako da se na temelju spola ili bračnog statusa uposleniku dodjeljuje nepovoljniji status u odnosu na druge uposlenike.³⁷

Zakon zabranjuje svaki oblik nasilja u privatnom i javnom životu na temelju spola i u tu svrhu će mjerodavne vlasti poduzeti odgovarajuće mjere radi eliminacije i sprje-

³³ I sada su prisutni problemi utvrđivanja udjela bračnih drugova u zajedničkoj imovini (članak 267. PZ-a). U tom smislu sudska praksa: "Rad bračnog druga – domaćice, majke i drugi rad koji se, po pravilu, ne može uvijek izraziti u novcu prilikom utvrđivanja učešća u zajedničkoj imovini vrednuje se slobodno van okvira novčanog preračunavanja na osnovu ocjene doprinosa u stvaranju zajedničke imovine bračnih drugova (Odluka VS SR Slovenije 23.11.1972., Pž. 785/72); Izvor: I. Babić, *Komentar Porodičnog zakona*, Sarajevo, 1990., str. 713.

³⁴ Zakon je objavljen u 'Službenom glasniku BiH', broj 16/93 od 16. lipnja 2003.

³⁵ I Republika Hrvatska je donijela Zakon o ravnopravnosti spolova, a Slovenija Zakon o jednakim mogućnostima za žene i muškarce. Posebne zakone o ravnopravnosti spolova ima i Danska (pet zakona), Finska, Švedska, Island, Njemačka, Estonija, Češka itd.

³⁶ Zakon u čl. 4. st. 1. t. a. definira spol kao društveno uspostavljenu ulogu žena i muškaraca u javnom i privatnom životu za razliku od istog izraza koji daje biološko određenje. Izraz spol u duhu ovoga zakona pokazuje značenje koje je unutar društva dano biološkom određenju spola.

³⁷ Tako Kazneni zakon Bosne i Hercegovine (Službeni glasnik BiH, br. 37/03) u Glavi XV. sankcionira kaznena djela protiv slobode i prava čovjeka i građanina. Člankom 145. uređeno je da će se kazniti kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina "službena ili odgovorna osoba u institucijama Bosne i Hercegovine, koja na temelju razlike u ... spolu, spolnom opredjeljenju ... uskrati ili ograniči građanska prava ... ili koja na temelju takve razlike ili pripadnosti ili kojeg drugog položaja daje pojedincima neopravdane povlastice ili pogodnosti."

čavanja nasilja na temelju spola.³⁸ U svrhu ostvarivanja načela i ciljeva ovoga Zakona, formiraju se i zadužuju se određena tijela za provedbu Zakona. Tako nadzor nad provedbom Zakona obavlja Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice; a praćenje primjene i nadgledanja provedbe Zakona obavljaju Agencije za ravnopravnost spolova BiH, Gender centar Federacije BiH i Gender centar Republike Srpske.

U kaznenim odredbama Zakon (u čl. 27.) propisuje kaznu zatvora u trajanju od 6 mjeseci do 5 godina za onoga tko na temelju spola vrši nasilje, uznemiravanje i seksualno uznemiravanje; te za pravnu osobu predviđa prekršajne novčane kazne. Držimo da je trebalo više staviti naglasak i razraditi kaznena djela nasilja i seksualnog uznemiravanja u krugu obitelji.³⁹

Novim zakonima o radu⁴⁰ posebno se štiti žena i materinstvo. U svrhu zaštite života i zdravlja, u federalnom *Zakonu o radu*⁴¹ zabranjuje se raditi ženi na teškim, opasnim i neuvjetnim poslovima; po prvi put se uređuje da poslodavac ne može odbiti zaposliti ženu zbog njezine trudnoće, niti joj zbog toga otkazati ugovor o radu; predviđena je mogućnost da žena za vrijeme trudnoće, odnosno dojenja djeteta može biti raspoređena na druge poslove ako je to potrebno za njezino zdravstveno stanje. Posebice je značajno naglasiti da zakonodavac za vrijeme trudnoće, poroda i njege djeteta daje ženi pravo na porodni dopust u trajanju jedne godine neprekidno⁴². Isto tako, značajna je i odredbe kojom se predviđa da i otac djeteta, odnosno posvojitelj može koristiti porodni dopust u određenim situacijama (npr. ako se majka zbog bolesti ili drugih razloga ne može brinuti o djetetu). Osim navedenoga, ženi ili drugom roditelju je u različitim okolnostima skrbi i odgoja djece (smrt ili smetnje u razvoju djeteta, te različiti uzrast djece) ostavljeno pravo skraćenog rada, mogućnosti korištenja više vrsta dopusta, te dužeg dopusta.⁴³ Usprkos povoljnih zakonskih rješenja za ženu-majku i obitelj u cjelini, nerijetko je svakodnevna stvarnost drukčija. Poslodavci često iz sebičnih interesa i neizgrađenog stava kontrole ne prijavljuju žene radnice i oduzimaju im zakonom zajamčeno vrijeme za njihovu obitelj (povećanje radnog vremena od propisanog, skraćivanje mogućih dopusta i sl.).

³⁸ Problem nasilja u obitelji iz obiteljske tajnovitosti na vidjelo dana iznijele su nevladine organizacije u Bosni i Hercegovini. Tako je istraživanje udruge Medica Zenica pokazalo da svaka treća anketirana osoba poznaje ženu kojoj partner prijeti nasiljem, a više od polovice anketiranih poznaje ženu koju je partner tukao ili tukao duže vrijeme. Svaka peta žena je bila u situaciji da joj partner prijeti nasiljem. U svim oblicima nasilja oko 60 posto žena nije se obraćalo za pomoć institucijama. I ostala istraživanja u drugim dijelovima Bosne i Hercegovine pokazuju slične rezultate (Izvor: Izvještaj o humanom razvoju ..., Nav. dj., str. 46.).

³⁹ Kazneno djelo Nasilje u obitelji sankcionira (u čl. 222.) Kazneni zakon Federacije Bosne i Hercegovine (Službene novine Federacije BiH, broj 36/03). Ističemo i kaznena djela protiv slobode i prava čovjeka i građanina (Glava VII.); kaznena djela protiv spolne slobode i čudoređa (Glava XIX.); te kaznena djela protiv braka, obitelji i mladeži (Glava XX. Zakona).

⁴⁰ U Bosni i Hercegovini na entitetskoj razini doneseni su zakoni u Federaciji BiH i Republici Srpskoj i Brčkom Distriktu BiH, i to:

- Zakon o radu (Službene novine Federacije BiH, broj 43/99, 32/00 i 29/03);
- Zakon o radu (Službeni glasnik Republike Srpske, broj 38/00, 40/00, 41/00, 47/02 i 38/03);
- Zakon o radu Brčko Distrikta BiH (Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH, broj 8/03 i 7/00).

⁴¹ U federalnom Zakonu o radu odredbe o zaštiti žene i materinstva sadržane su u čl. 52-63.

⁴² Koliko su ta prava često neostvariva u praksi, pokazuje primjer iz Zeničko-dobojskog kantona, u kojem su žene u prvoj polovici 2003. godine često demonstrirale jer više od pola godine nisu primale doplatka za porodni dopust.

⁴³ Vidi: M. Deković, *Komentar Zakona o radu*, Sarajevo, 1999, str. 67. - 75.

Istaknut ćemo i važnije odredbe o nekim pravima žene u *Zakonu o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji s djecom*.⁴⁴ U članku 1. naglašeno je da se u Zakonu uređuju i "temelji zaštite obitelji s djecom", i u tom sklopu ističemo odredbe o pravima žene na smještaj u drugu obitelj za vrijeme trudnoće, porođaja i poslije porođaja; kao i za samohranu majku. Među temeljnim pravima obitelji s djecom Zakon je naveo i naknadu umjesto plaće ženi-majci u radnom odnosu, za vrijeme odsutnosti s posla radi trudnoće, porođaja i njege djeteta, te novčanu potporu za ženu-majku koja nije u radnom odnosu za vrijeme trudnoće i porođaja (članak 89. stavak 1. t. 2. i 3.).

V. SADAŠNJE STANJE – AKTIVNOSTI I NOSITELJI AKTUALNIH PROMJENA

Danas u većini dijelova razvijenog svijeta žene su sve više okrenute prema borbi za uspjehom i priznanjem u javnom životu, dok istodobno gube snagu u nastojanju da im zbog toga ne zaostaje ispunjavanje obiteljskih obveza. Istraživanja u Bosni i Hercegovini pokazuju da su i danas stajališta muškaraca i žena o pitanju podjela obveza u obitelji odraz uhodane slike o ženi majci i kućanici i muškarcu kao hranitelju i zaštitniku obitelji.⁴⁵

Za sveukupni napredak i poboljšanje uloge žene u suvremenim društvima neosporan je doprinos organiziranog djelovanja žena u svim sferama i različitim razinama. Međutim, treba procijeniti i mišljenja koja ističu da suvremeni feminizam u nekim svojim odrednicama nosi elemente "tvrdokorne sebičnosti, težnje za vlašću i osvete prema patrijarhalnom muškarcu (i odbacivanje muškarca kao životnog partnera), što je u biti dehumanizacija ženstva i negiranje braka i materinstva".⁴⁶

Zbog povijesnih okolnosti Bosna i Hercegovina je često izvan aktualnih svjetskih događanja i kretanja, zaokupljena specifičnim, egzistencijalnim problemima. Tako je aneksom VII. Daytonskog mirovnog sporazuma uređeno pravo svih izbjeglih i raseljenih osoba da se vrate u svoje domove, da im se omogući povrat imovine i pravo na nadoknadu za svu imovinu koja im se ne može vratiti. Iako cijeli proces povratka neopravdano sporo teče (posebice Hrvata i Bošnjaka u Republiku Srpsku), veoma je zanezaren aspekt povratka s obzirom na spolnu pripadnost. UNHCR je procijenio da postoje tri glavne prepreke povratku, a koje imaju izravnog utjecaja na obitelji na čijem su čelu žene, samohrane majke, samice, iznimno ugrožene žene kao i udovice (vojne i civilne), napuštene žene, žrtve spolnog nasilja i na drugi način traumatizirane žene. Jednako tako i u pitanjima prava vlasništva prisutan je moment spolne pripadnosti. Žene teže realiziraju pravo vlasništva (posebno nakon rastave, nestanka ili smrti muža). Privatno vlasništvo i stanarsko pravo najčešće je na muškom imenu, a spori, skupi i komplicirani postupci pred sudovima i drugim državnim tijelima posebno otežavaju povratke obitelji na čijem je čelu žena.

⁴⁴ Zakon je objavljen u Službenim novinama Federacije BiH, broj 36/99. od 6. rujna 1999. godine.

⁴⁵ Izvor: Izvještaj o humanom razvoju – milenijski razvojni ciljevi – BiH 2003., UNDP Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2003., str. 45.

⁴⁶ Zanimljive opservacije o zlouporabi feminizma u suvremenim idejnim i političkim globalizacijskim stremljenjima vidi u: Z. Vukman, *Propast svijeta ili novo doba poganstva*, Split, 2000., str. 153. - 171.

Već akutni problem trgovine ljudima i prostitucije, nažalost, posebno pokazuje da su žrtve uglavnom žene. Iako je veliki postotak osoba iz drugih država, ipak nije zanemariv broj domaćih žena koje zbog neperspektivnosti i nedjelotvornog državnost sustava postaju žrtve nečasnih zanimanja i organiziranog kriminala.

Usprkos ratnim posljedicama i cjelokupnoj društvenoj klimi koja nije naklonjena stavljanju ženskih prava na dnevni red društvenog života, ipak i u Bosni i Hercegovini se polako, kroz različite subjekte, situacije i razine profilira stajalište o potrebi provedbe ravnopravnosti spolova ovdje i sada. Tako je Ministarstvo za europske integracije Bosne i Hercegovine 2000. godine utemeljilo Gender odjel⁴⁷ (Gender Unit), čija sudbina postojanja i djelovanja je neizvjesna zbog strukturalnih promjena ministarstava na državnoj razini, a Gender centar Federacije BiH pri federalnom Ministarstvu za socijalnu politiku, raseljene osobe i izbjeglice djeluje od 2000. godine i već ima razvijenu mrežu matičnih predstavnika ili povjerenstava u mjesnim zajednicama, općinama i županijama.⁴⁸

U zakonodavnoj vlasti formirana su povjerenstva koja se bave ravnopravnošću spolova (u Zastupničkom domu Parlamenta BiH, Zastupnikom domu Parlamenta Federacije BiH i Narodne skupštine Republike Srpske, te županijskim skupštinama i općinskim vijećima).⁴⁹ U sudbenoj vlasti nema posebnih tijela za ravnopravnost spolova, ali je Statutom Visokog sudbenog vijeća Bosne i Hercegovine propisano da se u odabiru sudaca i tužitelja jamči da će pri odabiru kandidata (koji ispunjavaju potrebne uvjete) prednost imati kandidati onoga spola koji je u tom trenutku u manjini.⁵⁰

Posebno mjesto u ostvarivanju ravnopravnosti spolova na prostoru Bosne i Hercegovine pripada i tzv. nevladinom sektoru, ili nevladinim organizacijama,⁵¹ ponajprije zbog inicijalne financijske, stručne, medijske i programske potpore. Mreže nevladinih organizacija razvijene su posebice na problemima spolne pripadnosti. Tako je npr. Fondacija bosanskohercegovačkih žena (BHWI Foundation) potaknuta inicijativom Vlade SAD koja je donirala prvih 5 milijuna US dolara 1996. godine za osnivanje Bosanske inicijative žena. Inicijativu su podržali UNHCR, Japan, Njemačka i Europska komisija i neprofitna fondacija, koja je proistekla iz tih inicijativa, danas provodi aktivnosti čija je

⁴⁷ Engl. gender ('dʒendə) = 1. gramatički rod; 2. SPOL (Izvor: Englesko-hrvatski rječnik, Školska knjiga, Zagreb, 1999, 24. izdanje, str. 463.)

⁴⁸ Gender centar Republike Srpske utemeljen je 2002. godine.

⁴⁹ Zanimljivo je istaknuti slična tijela u nekim europskim državama: U Republici Hrvatskoj Vlada je 1996. godine utemeljila Povjerenstvo za ravnopravnost spolova, kao međuresorno i koordinativno tijelo, zaduženo za praćenje položaja žene i promicanje ravnopravnosti spolova, a Hrvatski sabor je 2001. godine usvojio Nacionalnu politiku za promicanje ravnopravnosti spolova s Programom provedbe nacionalne politike za promicanje ravnopravnosti spolova u RH od 2001. do 2005. godine. Slovenija je predvidjela osnivanje Ureda za ravnopravnost spolova i Ombudsmana za zaštitu pojedinaca. U Danskoj Vlada ima ministra za ravnopravnost spolova, a osnovala je i Nacionalni centar za prikupljanje podataka o ravnopravnosti spolova, Odbor za ravnopravnost spolova i posebno tijelo za suzbijanje diskriminacije na temelju spola. Finska ima pravobranitelja, a Norveška Ured pravobranitelja za ravnopravnost spolova. U Švedskoj postoji i ministarstvo i pravobranitelj za ravnopravnost spolova.

⁵⁰ Vjerojatno je ovo razlog što je u nedavnom izboru sudaca i tužitelja za neke županijske i općinske sudove u Federaciji BiH izabrano puno više žena nego što ih je do tada bilo zastupljeno u tim sudovima.

⁵¹ Napominjemo da se u ovom kontekstu u svakodnevnoj uporabi riječi "organizacija" i "udruga" rabe i kao istoznačnice. Pa iako je riječ "udruga" primjerenija hrvatskome jeziku, ovdje ipak postoje sadržajne razlike između tih riječi – jer je udruga samo jedan od više mogućih ustrojbenih oblika (dakle: udruge, zaklade, dobrotvorne i neprofitne organizacije, strukovne udruge, športske organizacije, fondovi...) koji tvore spektar tzv. nevladinih organizacija. Stoga smatramo da je, zbog sadržajnih razlika izraz "nevladine organizacije" primjereniji izricanju stvarnih obilježja.

svrha što djelotvornije sudjelovanje žena u transformaciji BH društva, te jačanje uloge žene u privatnom i javnom životu.⁵²

VI. UMJESTO ZAKLJUČKA

Ratnim stanjem u Bosni i Hercegovini bilo je ugroženo i pogaženo temeljno ljudsko pravo na život, kao i niz drugih ljudskih prava. Nakon završetka rata (iako je on, po mišljenju mnogih, nastavljen - samo drugim sredstvima i u drugim oblicima) na dnevnoj društveno-političkoj sceni ponovno su zaživjele rasprave, težnje i nastojanja za ostvarenjem temeljnih ljudskih prava i građanskih sloboda.

Rat u Bosni i Hercegovini imao je niz razornih učinaka na sveukupni život, društvene odnose i mogući napredak - njih bi bilo teško nabrojiti, rangirati i klasificirati, svi oni su teški i neizmjereno pogubni za ljude i novi život. Jedan od njih je ulazak militantiizma u svakodnevni život. Muškarci su preuzeli uloge branitelja i zaštitnika, s jačanjem moći u javnom i političkom životu. Žena je u većoj mjeri vraćena u okvir obitelji, odgoja djece i kućanskih poslova. Ako su točna ona gledišta koja kažu da je mogućnost društvenog angažmana žene u odnosu na obiteljske obveze obratno proporcionalan, onda se na prvi pogled čini da spomenuta društvena kretanja imaju i pozitivnu stranu.

Sveukupan položaj žene u obitelji, njezina prava, dužnosti i obveze izravno se odražavaju na ostale članove obitelji, ponajviše djecu i osobe potrebne posebne skrbi i njege. Jer, što je žena (majka) više cijenjena i uvažena kao pripadnica drugog spola, to se više može od nje i očekivati, ona je odornija te je nježnija, osjećajnija i više je na raspolaganju.

Ako bismo pratili cjelokupni razvitak ljudskog duha i odnos među ljudima, svakako bismo zaključili da je malo stvarnosti kojima se toliko manipuliralo kao ženskim stanjem.⁵³ Danas se ipak priznaje da je tradicionalni način shvaćanja žene u mnogo čemu zabluda. Ali, ta zabluda još uvijek oblikuje dio povijesne stvarnosti i ne možemo je kao takvu zaobići. Osim toga, činjenica je da su i moral žene, kao i moral općenito, stvarali uglavnom muškarci. Za razmatranje položaja, uloge i stvarnih mogućnosti spolova u obitelji i društvu u cjelini bitno je i vrednovanje odnosa, jer kategorija osobe nužno uključuje odnos. Stanje žene, povijesno ili idealno, možemo shvatiti samo ako se analizira njezin odnos s muškarcem. Sve nepravde koje je žena trpjela kroz povijest imaju svoj korijen u nepravednom odnosu između muškarca i žene, odnosno uglavnom zbog subordinacije žene muškarcu.

Očito da je dominacija muškarca u interakciji s kompletnom suvremenom društvenom situacijom, ali stvarni početak pomaka na bolje je u shvaćanju i prihvaćanju uzaja-

⁵² Izvor: *Izveštaj o humanom razvoju - milenijski razvojni ciljevi - BiH 2003*, UNDP Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2003, str. 33.

⁵³ Koliko naoko samo ženski problemi, i to oni manifestnog karaktera imaju dublju i ozbiljniju pozadinu, svjedoci smo ovih dana glede stajališta i ponašanja u svezi s nošenjem ženskih marama od strane muslimanki (uglavnom Turkinja) u Njemačkoj i Francuskoj. Tako se, kao razlog protivljenja nošenju tih marama u Njemačkoj navodi činjenica što u Turskoj nije službeno priznat katolički ili evangelički svećenik, a prema jednom važećem francuskom zakonu zabranjuje se nošenje marame u francuskim školama. Očito je da je bit problema drugdje (bivši francuski predsjednik Valéry Giscard d'Estaing protivio se ulasku Turske u Europsku uniju ističući da "Turska nije europska zemlja i njezino političko priključenje Europi značilo bi kraj Europske unije), a žene su ovdje samo indikator suvremenih dvojbi i polarizacija. (O svemu detaljnije: S. Šulek, *Turska-velesila na Balkanu i u Europi*, Hrvatsko slovo - Tjednik za kulturu, Zagreb, br. 456 od 16. siječnja 2004., str. 8 i 9.).

mnosti između žene i muškarca, koja uključuje jednakovrijednost, tj. jednakost dostojanstva muškarca i žene. Samo takva antropološka osjećajnost, koja je danas uglavnom prihvaćena na teoretskom planu, može biti jedan od bitnih temelja za skladan život svakog ljudskog bića, obitelji i svih ljudskih zajednica.

Smatramo da je veliki uspjeh ako se stvori takvo društveno ozračje koje će težiti ostvarenju jednakovrijednosti spolova u obje međusobno neisključujuće životne uloge: u obitelji i u javnom, društvenom životu. Ako se i kod nas barem stvore pretpostavke da se žena i muškarac mogu istodobno, nesmetano i potpuno izraziti kao osobe i ljudska bića u obje životne uloge, bit će to veliki doprinos ostvarenju ravnopravnosti spolova i promicanje načela društvene pravednosti u cjelini.

FAMILY LAW ASPECTS SEX EQUALITY – ORIGINS, PRESENT STATE AND DOUBTS

Summary

Sex equality has been an integral part of total human rights and liberties achieved up to the present time. The contemporary development of modern society has particularly brought into focus the part of woman in new family and social conditions.

In the study the author has analyzed both international and national political and legal origins which form and determine the complex and dynamic matter of relations, i.e. sex equality. He has especially focused on the interesting legal and social issues of woman's part in family and society, and pointed out the doubts in modern trends and their background, as well as the potential effects to the woman's primary and original part in family and society as a whole.

Key words: human rights, sex, sex equality, woman's mission, Protection of woman in Law and family.